

RECENZÍÓ

Ukrajna nyelvi és etnikai sokszínűsége egy kötet tükrében

Melnik Szvitlana és Csernicskó István:

Етнічне та мовне розмаїття України: аналітичний огляд ситуації

Viktor Juscsenko, a független Ukrajna harmadik elnöke (aki a 2004-es narancsos forradalom eredményeként megismételt elnökválasztás során nyerte el mandátumát, és 2005 és 2010 között töltötte be az elnöki posztot) a *Deny* című napilap 2010. október hatodikai számában *Akié nyelv, azé a hatalom* [Чия мова – того й влада] címmel publikált vezércikkében (lásd itt: <http://www.day.kiev.ua/311638>) azt állítja, hogy Ukrajna klasszikus monoetnikus állam, melynek csupán egyetlen államnyelve és hivatalos nyelve lehet, mégpedig az ukrán. Ehhez képest merőben más álláspontot képvisel az a szerzőpáros, mely Ukrajna etnikai és nyelvi sokszínűségéről szóló monográfiát jelentetett meg a közelmúltban.

Melnik Szvitlana, a Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem oktatója és Csernicskó István, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára közös ukrán nyelvű könyve bemutatja az ország nemzetiségi és nyelvi közösségeit, elemzi az ukránai kisebbségi és nyelvi jogi szabályozást, és kiemelt figyelmet fordít a kisebbségi közösségek anyanyelvi oktatására.

A kiadvány rövid elméleti bevezetőjében arról olvashatunk, hogy a nemzetközi jogban nincs a *kisebbség*, illetve *nyelvi kisebbség* fogalomnak általánosan elfogadott definíciója. A szerzők leszögezik, hogy a kisebbség fogalmának ukránai értelmezése is számos problémát vet fel.

A könyv első fejezete az ukránai nemzeti és etnikai kisebbségek demográfiai helyzetét írja le. A szerzők rámutatnak arra, hogy ha a nemzetiségi adatokból indulunk ki, akkor az ország lakosságának 95 százaléka ukrán és orosz, s mindössze a lakosság alig 5 százaléka tartozik valamilyen nemzeti vagy etnikai kisebbségi csoportba. Az etnikainál jóval kisebb Ukrajna nyelvi sokszínűsége: az ország polgárainak 97%-a ukrán és orosz anyanyelvű, s csupán alig 3% beszél egyéb nyelven. Ugyanakkor az is kiderül a statisztikai adatok elemzéséből, hogy több mint 5,5 millió olyan ukrán nemzetiségű van az országban, akik az oroszot tekintik anyanyelvüknek, és számos kisebbségi közösség (például a beloruszok, zsidók, görögök stb.) tagjai körében is magas az orosz ajkúak aránya.

Az ukránai nemzetiségi és nyelvi jogokat elemezve a kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy az ország nyelvi helyzete jelentős mértékben befolyásolja az állam viszonyulását a területén élő kisebbségekhez, illetve a kisebbségi nyelvek beszélőjéhez. Bemutatják, hogy Ukrajna egyszerre próbál megfelelni a nemzetközi szervezetek (például az Európa Tanács és az EBESZ) elvárásainak, illetve annak a törekvésnek, hogy az ukrán nyelv minél szélesebb körben használatos államnyelv legyen. Megdöbbenőnek tartják a szerzők, hogy a nemzetközi dokumentumokat (például a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját, a kisebbségek oktatásáról szóló hágai ajánlásokat) Ukrajna gyakran arra használja fel, hogy a már meglévő, korábban deklarált kisebbségi jogokat szűkítse. Ez pedig, mutat rá a szerzőpáros, teljességgel ellentétes ezen dokumentumok szándékával és szellemével.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék, tanár

Különösen figyelemre méltó a kötetnek az az elemzése, amely azt mutatja be, hogy Ukrajna nyelvi kettészakadása egyben politikai törésvonalat is jelent az állam két fele között. A szerzők meggyőzően, adatokra alapozva érvelnek amellett, hogy a keleti, déli régiókban dominánsan orosz ajkú lakosság politikai preferenciái jelentősen eltérnek a nyugati, északi és középső országrészek jellemzően ukrán nyelvet használó polgárainak választási viselkedésétől.

Kiemelt hangsúlyt kap a kötetben az oktatás, a kisebbségek anyanyelvi oktatáshoz való joga. A könyvből kiderül, hogy bár az ukrán politikusok és állami szervek gyakran azt emelik ki, milyen sok nemzetiség képviselői élnek az országban, a többségi nemzet és az orosz közösség mellett csupán a román, moldáv, krími tatár és magyar közösség rendelkezik jelentős anyanyelvi oktatási intézményrendszerrel. Érdekes, hogy ha az egyébként azonos nyelvet (a románt) beszélő moldáv és román közösség iskoláit, illetve a moldáv és román nyelven tanulókat összeadjuk, akkor az ukrán és orosz nyelven tanulókat a legtöbb ukrániai gyerek román tannyelvű iskolába jár. A felsőoktatásban (a III–IV. fokozatú felsőoktatási intézményekben) tannyelvként csupán az ukrán, az orosz, az angol és a magyar nyelv jelenik meg.

A könyv szerzői megkülönböztetett figyelmet szentelnek az államnyelv (az ukrán) oktatásának helyzetének is. Részletesen mutatják be, mi áll annak a háttérben, hogy az ukrániai kisebbségi iskolákban gyakorlatilag nem lehet alaposan elsajátítani az ukrán nyelvet. Az elemzés rávilágít arra, hogy – bár az állam törvényekben és rendeletekben vállal erre kötelezettséget – Ukrajna máig nem teremtette meg azokat az elengedhetetlen feltételeket, melyek szükségesek ahhoz, hogy az ukrániai magyar, román, krími tatár stb. iskolákban valóban megtanulható legyen az ukrán nyelv. A kötet szerzői azt is leszögezik, hogy ilyen körülmények között a minden felvételiző számára előírt ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga diszkriminatív. A kutatók ebben a részben bemutatják a narancsos forradalom után hatalomra jutott nemzeti erők nemzetállam-építési törekvéseit és nyelvi nacionalizmusát, és azt, hogyan használta céljai elérése érdekében az oktatást nemzeti elkötelezettségű politikai elit.

A szerzők nem kerülnek el a kényes kérdéseket sem. Részletesen elemzik az ország nyelvi és politikai alapú kettészakadását, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája körüli ukrániai bonyodalmakat, az ukrán–oros nyelvi, politikai és gazdasági pozícióharcokat, az egyes nemzeti, etnikai és nyelvi kisebbségek helyzetét, problémáit.

A kényes kérdéseken belül kitérnek például a ruszin nemzetiség és nyelv kérdésére is. A hivatalos ukrán politikai álláspont szerint a ruszin mozgalmat külföldi államok támogatják. A szerzők azonban leszögezik, hogy a nemzetiség vállalása olyan emberi jog, melyet senkitől sem lehet elvitatni.

Az összefoglaló fejezetben arra is kísérletet tesz a kijevi és beregszászi kutató, hogy javaslatokat fogalmazzanak meg arról, szerintük hogyan lehetne közelebb jutni az Ukrajnában erősen átpolitizált nyelvi kérdés megnyugtató rendezéséhez. Úgy vélik, hogy ha a politikai erők is úgy gondolják, akkor talán esély lehet egy olyan kompromisszum megoldásra, mely egyetlen államnyelvként az ukránt tartja meg, ám az egyes régiókban a kisebbségi nyelvek hivatalos nyelvi státust nyernek. Ez például azt jelentené, hogy az ország jelentős részében hivatalos nyelvvé válna az orosz, a Krím nagy részén hivatalos nyelv lenne a krími tatár, Bukovinában a román, Kárpátalján pedig a magyar. Arra is utalnak azonban a szerzők, hogy sajnos egy ilyen kompromisszum elérése azon a paradox helyzeten bukhat meg, mely mind az ukránok, mind az oroszok a saját nyelvüket féltik, s ezért az ukránok mellett érvelnek, hogy az országban csak az ukrán lehet államnyelv és hivatalos nyelv, az oroszok többsége pedig nem elégszik meg az orosz hivatalos nyelvi státusával, hanem azt várja el, hogy Ukrajnában két egyenrangú államnyelv legyen.

Mivel a magyarok Ukrajna hatodik legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a magyar nyelv pedig egyike az országban beszélt kisebbségi nyelveknek, a kárpátaljai

magyarok oktatási rendszere az orosz után a leginkább fejlett a kisebbségi iskolarendszeren belül, tehát természetesen a magyarokról is részletesen szó esik a kötetben. A könyv elsődleges célja azonban az, hogy egész Ukrajna, illetve az állami nemzetiség-, oktatás- és nyelvpolitika kontextusában tárgyalja az országban élő nemzetiségek és kisebbségi nyelvek helyzetét. Egyrészt azért, hogy a többségi, ukrán olvasó szembesüljön azzal: Ukrajna területén az ukránokon és oroszokon kívül mások is élnek; másrészt azért, hogy a kisebbségek (köztük a kárpátaljai magyarok) számára is világossá válják: az egyes nemzetiségi csoportok és nyelvek helyzete, mindennapi gondjai között jelentős eltérések vannak, ám az mindenképpen közös mindegyikük helyzetében, hogy lehetőségeiket és törekvéseiket az ukránok és oroszok egymással vívott belpolitikai pozícióharcai, illetve az ukrán állam nemzetközi kötelezettségvállalásai határozzák meg. A kötetből kitérünk az is, hogy az európai integrációt jórészt csupán imitáló Ukrajna nemzetpolitikai céljai között nem a kisebbségi jogok széles körű biztosítása és megnyugtató rendezése áll, hanem a nemzetiségi és nyelvi alapú konfliktusok elkerülése, az indulatok féken tartása; ehhez pedig a szimbolikus kisebbségi jogokat deklaratív jelleggel biztosítja az ukrán politikai elit, ám ennél tovább, a kérdés valóban példamutató megoldásáig nem jut el egyik politikai tábor sem.

A 164 oldalas összefoglaló kötet egyik legfőbb érdekessége és értéke éppen az, hogy egy kijevi, a többségi etnikumot képviselő és egy kárpátaljai, kisebbségi (magyar) nyelvész közös munkájáról van szó. A könyv jó példája annak, hogy a gyakorlatban is lehetséges a szakmai párbeszéd többség és kisebbség között, a tudományosan igazolható tényekhez ragaszkodva meg lehet találni azokat a kapcsolódási pontokat, melyek révén elfogulatlan és szakszerű leírás készíthető még akár Ukrajna egyáltalán nem egyszerű nyelvi helyzetéről is.

2010.11.12.

A „Suti”, akinek Nagyszőlős a világ közepe... címmel rendezett filmvetítés és beszélgetés a főiskola filmklubjában.